

economic thinking maturity were distinguished in the result of the experiment: knowledge of basic economic concepts and processes, constructivism, presence of attitudes for creativity, optimism and cooperativity.

Such pedagogical conditions of the efficient formation of primary schoolchildren's economic thinking were formulated: application of game, modelling and practical kinds of training in order to approximate economic knowledge and skills of pupils to real economic situations.

Keywords: *economic thinking, economic education, interest, informative interest, criteria and levels of economic thinking of younger pupils, game technologies.*

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ, ЯК ОСНОВА ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ВЧИТЕЛЯ

УДК : 378

Бриль Г. К.

У статті розглянуто питання духовної культури особистості як основи позитивного іміджу вчителя; проаналізовано сукупність положень, що становлять теоретико-методологічну основу дослідження формування позитивного іміджу вчителя та розвитку його духовної культури; визначено провідні тенденції, принципи, психолого-педагогічні умови й технології розвитку духовної культури майбутніх учителів.

Ключові слова: *духовна культура, духовність, особистість, позитивний імідж вчителя, якості педагога.*

SPIRITUAL CULTURE OF PERSONALITY AS THE BASIS OF POSITIVE IMAGE OF TEACHERS

A. K. Bryl

The article brings up some issues on spiritual culture of personality as the basis of positive image of a teacher; analyzes a set of theses that constitute the theoretical and methodological basis of research on formation of positive image of teachers and their spiritual culture. Spiritual culture of a teacher is considered to be an integral personal quality that determines its focus on creating own values and informative field; a way of mastering basic value orientation in professional life; a measure of assigning and updating of spiritual values. The level of spiritual culture of teachers is associated with their self-consciousness and illustrated by values and informative field of personality and principles of self-transformation, self-improvement, self-determination, and self-cognition.

The study establishes some principles of developing spiritual culture of a teacher, they are as follows: diagnosis of spiritual culture level; students' awareness of own values and ideals; awareness of professional position (professional worldview); awareness of the spirituality principle as an expression of professional style; the role manifestation of spiritual culture as integrity of teacher's personality; formation of integrity of teacher's personality according to the level of spiritual culture; formation

of spiritual atmosphere of educational collective. Relying on these principles there have been developed some general psycho-pedagogical conditions and technologies of development of spiritual culture of future teachers.

Keywords: *spiritual culture, spirituality, personality, positive image of teacher, teacher's qualities.*

Актуальність дослідження визначається тим, що завданням сучасної освіти є розвиток цілісної, висококультурної особистості, яка перебуває в гармонії з навколишнім світом, живе відчуттям сучасності, гнучко орієнтується в нових умовах і прагне до максимальної реалізації своїх можливостей в суспільстві. Сучасний вчитель гостро усвідомлює цінність професійного й суспільного визнання, це проявляється в професійному вдосконаленні й зростанні, розширенні комунікаційних зв'язків з довколишніми. Духовна культура вчителя розглядається, з одного боку, як духовна матриця реального образу педагога (сукупність духовних здатностей і якостей особистості). З іншого боку – це прояв внутрішньої культури, що забезпечує саморозвиток і є частиною загальної культури вчителя, у тому числі й професійної. У цьому випадку слушною є думка Б. Вульфова: «Вся педагогіка – сфера духовного, а вчительська діяльність професійно-духовна за своєю суттю, включаючи здатність бачити себе, свою соціальну роль у становленні дітей» [3, с. 48].

В останні роки широко розгорнулося наукове обговорення шляхів розвитку освіти, створення нових технологій професійного й особистісного розвитку фахівців, що свідчить про інтерес до духовної культури вчителя, ці питання набувають особливої актуальності в умовах переходу до нових методів і форм навчання (інтерактивного, інноваційного, дистанційного тощо).

Об'єкт дослідження – духовна культура особистості вчителя в системі вищої педагогічної освіти.

Предмет дослідження – процес спрямованого виховання й розвитку духовної культури майбутнього вчителя як основи його позитивного іміджу.

Завдання дослідження:

1. Розглянути сукупність положень, які становлять теоретико-методологічну основу дослідження формування позитивного іміджу вчителя та розвитку його духовної культури.

2. Визначити провідні тенденції, принципи, психолого-педагогічні умови й технології розвитку духовної культури майбутніх учителів.

Передусім з'ясуємо, який саме імідж є «позитивним» для вчителя. «Педагогічний словник» дає нам визначення іміджу вчителя як «емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців, колег, соціального оточення, у масовій свідомості. При формуванні іміджу вчителя реальні якості тісно переплітаються з тими, які приписуються йому навколишніми». Крім того, імідж впливає на формування внутрішнього «образу-Я» і як наслідок – на самооцінку й самоповагу індивіда.

У наш час не існує єдиного підходу до визначення структури іміджу. Одні вчені виділяють: візуальний образ (костюм, зачіска, пластика, голос); інші – професіоналізм, компетентність, моральну надійність, гуманітарну освіченість; треті – внутрішній образ (темперамент, настрої, особистісні якості) і менталітет

(духовна практика, інтелект). Отже не існує єдиної точки зору на визначення сутності й структурних компонентів іміджу, проте майже всі дослідники згодні, що зовнішнє втілення іміджу, поведінка, одяг, стиль спілкування та інші атрибути є тільки втіленням внутрішньої культури, духовності, вихованості й психологічної спрямованості особистості. Самі вчителі теж по різному трактують поняття «імідж учителя». Так, представники старшого покоління його розуміють як «маску». Вони переконані в пріоритеті внутрішнього змісту над зовнішнім і вважають, що головне «бути, а не здаватися». Розмови про імідж сприймаються ними насторожено, як заклик бути нещирим [4], [5].

Однак прихильники такої позиції забувають про те, що одним з результатів сприйняття вчителя учнем є формування образу вчителя. Імідж є в кожного, незалежно від його особистих поглядів на це. Процес побудови іміджу залежить як від самого вчителя, так і від індивідуальних взаємин з учнями, його статі, віку, досвіду, знань, національності та інших факторів. Окрім того, якщо педагог замислюється над своїм іміджем, то він не тільки краще виглядає, але й краще почувається, більш впевнено поводить, а отже – успішніше працює.

Позитивний імідж вчителя з роками значно змінюється, так само як і вимоги, які висуваються суспільством до вчителя. Так, за результатами досліджень, учні 30-х років (за даними Г.С. Прозорова) включали в портрет гарного вчителя: знання предмета й володіння методикою; гарні взаємини з учнями; уміння правильно оцінювати знання учнів; цікава побудова уроку; зовнішній вигляд. У 40-і роки учні вимагали від учителів знання дисциплін, загальної ерудиції, політичної зрілості. Серед рис, які характеризують ідеального вчителя в очах школярів 60-х років, описані наступні: урівноваженість, гармонійність, авторитет, знання предмета, сильна воля, хоробрість, дотепність, приємна зовнішність, розуміння своїх учнів, уміння говорити логічно й виразно, вимогливість самостійності, любов до педагогічної роботи. В 70-і роки після проведення аналогічного дослідження, за даними Ж. Лендел, портрет гарного вчителя описувався дітьми набором наступних якостей: справедливий, розумний, енергійний, вимогливий, авторитетний, гарний організатор, привітний, любить дітей, досконало знає свій предмет.

Про результати аналогічного дослідження, проведеного в 1986 р. Д.В. Колесов і І.Ф. Мягков писали, що п'ятикласникам імпонували в особистості вчителя сполучення строгості із широсердністю, доброти й поваги до учнів. Шестикласники того часу поряд із суворістю цінували справедливість, доброту, ерудицію, взаєморозуміння, акуратність. І далі додавали, що основою для формування негативного ставлення до вчителів були: неухважність, нечесність, байдужість, схильність до моралізації, несправедливість, відсутність індивідуального підходу, нестриманість.

Дані дослідження, проведеного Г.І. Михалевською в 1996 р., у якому школярам пропонувалося ранжувати якості вчителя за ступенем їхньої важливості для учня, показують, що перші місця учні відводять доброті, уважності, почуттю гумору, такту.

За результатами досліджень, проведених Н.І. Яковцем, О.В. Аніщенко, основними рисами та якостями педагога в сучасній школі (інтерпретуючи результати опитувань учнів) виділяють три групи вимог до особистості вчите-

ля: 1) вимоги як до представника суспільства і виконавця найважливішого соціального замовлення; 2) педагогічне мислення, яке включає в себе визначення педагогічних проблем, їх вирішення і аналіз конкретних педагогічних ситуацій; 3) професійна підготовленість та загальний особистий розвиток вчителя. Отже від сучасного вчителя учні очікують окрім звичайних моральних якостей (доброта, чуйність, емпатія) вимогливості та щирості у стосунках, постійного прагнення до саморозвитку та самоосвіти; наявність високого інтелектуального і культурного рівнів; володіння педагогічною інтуїцією, тактовністю, вмінням запобігати й розв'язувати конфлікти та ін.

Зауважимо, що завжди, незалежно від сьогочасних вимог, які висувалися до професійних характеристик вчителя та його іміджу, важливе місце відводилось духовній культурі вчителя, адже це внутрішня основа професійного становлення особистості вчителя, а відтак і його іміджу.

Досягнення майбутнім спеціалістом високого рівня духовної культури сьогодні є основним засобом вирішення існуючих соціальних проблем, за допомогою якого освіта досягне якісно нового рівня. Духовна культура вчителя з позиції вчених (К.Артамонової, Т.Іванової, Л.Коваленко, Н.Мазур, В.Подрезова, Т.Ткачової та ін.) є:

1) інтегральною якістю особистості, яка визначає її спрямованість на творення власного ціннісно-сміслового поля; способом освоєння базових ціннісних орієнтацій в професійній життєдіяльності; мірою присвоєння та актуалізації духовних цінностей [1];

2) ступенем духовного розвитку особистості, який проявляється у потребі самовдосконалення, розвиненості особистісно-змістовної сфери, спрямованості творчо-перетворювальної діяльності, сформованості комунікативних якостей, що забезпечує ефективність професійної діяльності [6, с. 7];

3) інтегративною якістю особистості, в якій органічно поєднуються високі рівні професійної компетентності та духовний світ особистості, світогляд, морально-етичні ідеали, ціннісно-сміслові установки [9, с. 9].

Зазначимо, що духовному розвитку вчителя, окрім згаданих вище дослідників, також присвячують свої праці О.Бабченко, Б.Вульф, О.Климова, В.Кудрявцева, О.Перехейда, А.Сажнева, М.Сова та інші. Вагомому значення йому надавали і видатні радянські педагоги. Так, К.Ушинський пов'язував духовність учителя із вищими, насамперед, національними, а також загальнолюдськими цінностями. До зазначеного поняття вчений включав здатність до свідомого розуміння життя, а звідси виводив вимогу зв'язку навчання та виховання з життям народу, його матеріальними та духовними потребами та інтересами, з його боротьбою за свободу [7].

М.Демков духовну культуру особистості вчителя вбачав у його цілісно-професійних якостях і вищих особистісних рисах. Формування духовності вчителя, вважав він, має спиратися на фундамент його загальної культури, на реальні знання, народні традиції, природні творчі сили та здібності самого вчителя, на його православну віру [9].

Виходячи із розуміння В.Сухомлинським духовного багатства людини як «моральної спрямованості вищих форм психічної діяльності, ідейності спонукань, інтересів, думок, поглядів, переконань» [8, с. 212], ми робимо висно-

вок про те, що духовність учителя є проявом взаємозв'язку морального, розумового та фізичного розвитку у професійній діяльності.

Отже, «Духовна культура вчителя – інтегральна якість особистості, що визначає її спрямованість на створення власного ціннісно-змістовного поля; спосіб освоєння базових ціннісних орієнтацій у професійній життєдіяльності; міра привнесіння й актуалізації духовних цінностей». Рівень духовної культури вчителя пов'язаний з його самосвідомістю й ілюстровані ціннісно-змістовним полем особистості й принципами самоперетворення, самовдосконалення, самовизначення, самопізнання.

«Педагогічна концепція цілісного процесу розвитку духовної культури вчителя реалізується через інтегративну топологічну модель, що включає три аксіологічні блоки: інтенціональний, операціональний та ідентифікаційний. Основою, що їх об'єднує є «значеннєва вертикаль», що затверджує пріоритет основних цінностей – Природи й Людини (звідси антропокосмічний характер нової моделі духовної культури вчителя) – те, що проявляє можливості сучасної системи освіти готувати людину до життя у Всесвіті, до життя в гармонії із загальнолюдськими цінностями, до життя в державі; у національній культурі; у професійній групі; у колективі й у злагоді зі своїм внутрішнім світом [1].

Духовна культура вчителя є духовною матрицею реального образу педагога і як педагогічна категорія характеризується фундаментальною суб'єктно-інтегративною сутністю, об'єктністю як сукупністю цінностей, цілей, мети, ідеалу, що характеризують спрямованість особистості вчителя, предметністю як комплексом інструментальних педагогічних цінностей – здатностей і якостей особистості вчителя, необхідних для професійного виконання педагогічних функцій. Його трикомпонентна структура інваріантна щодо всіх педагогічних систем, що функціонують у різних формах освіти [2].

Дослідженням встановлені принципи розвитку духовної культури вчителя, до них належать: діагностика рівня духовної культури; усвідомлення студентами своїх ціннісних орієнтацій, ідеалу; усвідомлення професійної позиції (професійної картини світу); усвідомлення принципу духовності як прояву професійного стилю; рольовий прояв духовної культури як цілісності особистості вчителя; формування цілісності особистості вчителя відповідно до рівня духовної культури; формування духовної атмосфери навчального колективу.

З опорою на ці принципи були розроблені загальні психолого-педагогічні умови й технології розвитку духовної культури майбутніх учителів:

- психометричні методики, що виступають як обов'язковий елемент технології суб'єктно-інтегративного підходу в навчанні для діагностики особистісних якостей, здатностей розвитку духовної культури в студентів;

- тест «Духовна культура вчителя» (запропонований К. Й. Артамоною) [1];

- алгоритмізація навчання, спрямована на цілеспрямовану роботу з інформацією для збагачення духовного знання й осмислення ієрархії ціннісних орієнтацій;

- цілеорієнтована діяльність з самопізнання, аналізу і самоаналізу через вибудовування «дерева цілей» для усвідомлення студентами свого ціннісно-змістовного поля духовної культури;

- соціально активні методи навчання для розширення кругозору й свідомості студентів (метод розширення освітнього простору, активної залученості в «полі культури», пізнавальної активності та ін.);

- комплексні заняття для формування професійної позиції й індивідуального стилю духовності майбутнього вчителя;

- створення філософсько-педагогічного блоку навчальних дисциплін, що формує професійну картину світу, систему ціннісних орієнтацій вчителя.

Результати тестування підтвердили тенденцію до зниження рівня сформованості духовної культури в майбутніх учителів. Із цього можна зробити висновок, що традиційна педагогічна підготовка вчителів не орієнтована на реалізацію їхніх духовних можливостей, і тому в процесі навчання студенти усе більше звикають працювати, ігноруючи власну індивідуальність. Експериментальне дослідження в цілому підтвердило припущення про необхідність спеціальної підготовки вчителів до розвитку духовної культури й цілеспрямованої професійної модифікації індивідуальних особливостей, їхніх проявів, де сама педагогічна діяльність і ідеальна модель образу вчителя слугує регулятором можливих перетворень і алгоритмом процесу самотворення студентом образу професіонала – педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артамонова Е.И. Философско-педагогические основы развития духовной культуры учителя: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Е.И. Артамонова; Моск. гос. пед. ун-т. – М., 2000. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/content/104174.html>.

2. Артамонова Е.И. Учитель как духовный наставник ученика / Артамонова Е.И. // Вуз и школа в новых условиях общественного развития России. – Пенза, 1996. – №3. – С. 18-21.

3. Вульфов Б.З. Учитель: профессиональная духовность / Б.З. Вульфов // Педагогика. – 1995. – № 2. – С. 48-52.

4. Журавльов Д. Імідж вчителя - необхідність чи данина моді? / Журавльов Д. // Народна освіта. – 2003. – № 7. – С. 27-32.

5. Каложний А. А. Технологія побудови іміджу вчителя / А. А. Каложний. – М. : ГВЦ ВЛАДОС, 2004.

6. Подрезов В.А. Формування духовної культури майбутнього вчителя засобами музичного мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. А. Подрезов; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.

7. Приворотская Е. Е. Проблема духовности личности учителя в отечественной педагогике II половины XIX – начала XX века: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Е. Е. Приворотская; Пятигор. гос. лингв. ун-т. – Пятигорск, 2005. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.disscat.com/content/problema-dukhovnosti-lichnosti-uchitelya-v-otechestvennoi-pedagogike-ii-poloviny-xix-nachala>.

8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. – Т. 1. – Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. – К. : Радянська школа, 1976. – 654 с.

9. Ткачова Т.М. Розвиток духовної культури особистості вчителя в системі методичної роботи закладів освіти міста: автореф. дис. ... канд. пед. наук:

SPIRITUAL CULTURE OF PERSONALITY AS THE BASIS OF POSITIVE IMAGE OF TEACHERS

A. K. Bryl

Abstract. *The article brings up some issues on spiritual culture of personality as the basis of positive image of a teacher; analyzes a set of theses that constitute the theoretical and methodological basis of research on formation of positive image of teachers and their spiritual culture. Spiritual culture of a teacher is considered to be an integral personal quality that determines its focus on creating own values and informative field; a way of mastering basic value orientation in professional life; a measure of assigning and updating of spiritual values. The level of spiritual culture of teachers is associated with their self-consciousness and illustrated by values and informative field of personality and principles of self-transformation, self-improvement, self-determination, and self-cognition.*

The study establishes some principles of developing spiritual culture of a teacher, they are as follows: diagnosis of spiritual culture level; students' awareness of own values and ideals; awareness of professional position (professional worldview); awareness of the spirituality principle as an expression of professional style; the role manifestation of spiritual culture as integrity of teacher's personality; formation of integrity of teacher's personality according to the level of spiritual culture; formation of spiritual atmosphere of educational collective. Relying on these principles there have been developed some general psycho-pedagogical conditions and technologies of development of spiritual culture of future teachers.

Keywords: *spiritual culture, spirituality, personality, positive image of teacher, teacher's qualities.*

КОНЦЕПЦІЯ УСПІШНОСТІ УЧНІВ ТА ПЕДАГОГІВ ШКОЛИ

УДК: 371.1+37.048

Омельчук В. В.

У статті розглянуто успішність учня, як об'єктивний показник високих результатів пізнавальної діяльності, позитивна оцінка вчителя, а також позитивна самооцінка й самовідчуття самої дитини. Характеризовано концепцію успішності учнів та педагогів школи, визначено критерії успішності учнів (педагогічні і психологічні) і критерії успішності вчителів (педагогічні, психологічні й професійно-особистісні).

Ключові слова: *успішність учня, успішність вчителя, критерії успішності, творча особистість, педагогічний, психологічний, професійно-особистісний критерій успішності.*